

GIUSEPPE TAVANI,
UN FILÒLEG AVANT LA LETTRE
(ROMA, 1924-2019)

JOAN MARTÍ I CASTELL
Catedràtic emèrit de la Universitat Rovira i Virgili
Membre emèrit de l'Institut d'Estudis Catalans
Membre numerari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres
jmarti@iec.cat

La filologia, en el sentit originari del terme, és una disciplina que exigeix un saber i uns mètodes de treball tan peculiars, que fan particularment difícil de sobresortir-hi amb excel·lència; s'han de tenir uns coneixements molt amplis i alhora aprofundits, per la qual cosa cada vegada són menys els qui es dediquen a l'estudi històric de les llengües i a l'anàlisi de la documentació que ens permet d'entendre'n l'evolució des d'una perspectiva global, d'interdependència de factors diversos, en què juga un paper principal la realitat social en tots els vessants de l'activitat humana (polític, econòmic, cultural, internacional...). Altrament, la tendència en el món actual a l'atomització extrema en la recerca de qualsevol àmbit provoca que les disciplines que requereixen una capacitat d'interrelació estructural dels fenòmens universals restin progressivament marginades. I n'estem pagant les conseqüències, perquè perdem la perspectiva general de les ciències en un període en què, paradoxalment, es destaca tant el concepte de mundialització.

Giuseppe Tavani és un dels pocs grans filòlegs en sentit estricte del segle xx i dels inicis del XXI. Ens ha deixat fa pocs dies, el 22 de març proppassat. A la seva Universitat de Roma *La Sapienza*, practicà la recerca i la docència tan magistralment, i hi dedicà tota la seva vida professional tan intensament i profitosament, que es guanyà l'admiració i l'estimació dels col·legues més pròxims i també dels del món de la romanística en general: ha estat un amic generós i afable, i un savi que ha creat escola. Els seus terrenys principals foren l'època medieval europea, la joglaria, la narració, la poesia trobadoresca; la funció dels amanuenses o dels responsables dels diversos *scriptoria* per a investigar i catalogar una producció immensa, en què no és gens fàcil d'arribar a les autories segures, fins al punt que en moltíssims de casos s'acaba abandonant la comesa. Tots aquests objectius foren la dèria científica de Tavani. No debades un grup d'estudiosos eminentes que continuen aquesta tasca li dedicaren ara fa tres anys una miscel·lània que intitularen *Il nome dell'autore. Studi per Giuseppe Tavani*, en què col·laboren les figures més destacades de la filologia d'Itàlia (no dic *italiana*), i s'hi comprometeren sota el sentit de l'expressió «el nom de l'autor», que era tan repetida per l'homenatjat, perquè presidia la seva obsessió en la recerca.

La qüestió d'arribar a resoldre l'autoria no ha desaparegut com a un dels motius essencials; en tenim constantment exemples de com és crucial i, doncs, de com neguiteja saber qui ha fet i qui fa la història de la cultura i de les llengües. Fins a l'extrem que ara i adés, quan els dubtes envaeixen la veritat que tossudament s'amaga dels protagonistes de l'evolució o de la involució o de la revolució de l'univers medieval, exploten polèmiques saludables d'una vehemència singularíssima.

Giuseppe Tavani fou un estudiós de primer ordre de l'arqueologia del saber, que intentà, i hi reeixí, de recuperar el sentit de nombrosos artífexs culturals que apareixen escampats, com si no res, en els textos medievals de tota la Romània.

Itàlia i els Països Catalans han viscut i viuen encara una història que els uneix de manera estreta i que els fa entre si territoris més que germans. Era impossible que els interessos filològics de Tavani, en posar el focus en la Península Ibèrica, passessin de llarg respecte a la nostra història, a la història de la nostra literatura, tant la que es generà en els anys dels orígens de la llengua catalana, com en els de la moderna. Catalunya visqué especialment vinculada a Itàlia i mai no s'han desfet (i que per molts segles més!) els llaços que, des de l'època medieval, ens estrenyen especialment. L'Alguer és l'exemple simbòlic més aparent, que no l'únic. Sardenya conserva encara la nostra llengua; amb greus dificultats, certament, però hem de reconèixer que la subsistència com a poble ha estat des del segle XVI fins ara mateix una lluita que cap altre poble de la Romània no ha hagut de viure. Ésser catalans, o sia, ésser, ras i curt, ha tingut i té uns costos fortament pesants, massa injustament pesants. Giuseppe Tavani ho sabia molt bé. I ho patia talment com els mateixos catalans, com qualsevol persona que estima la llibertat i la democràcia. Fou sempre solidari amb el nostre dolor.

En la qualitat de catedràtic de *La Sapienza* de Roma hi introduí l'estudi de la llengua i la literatura catalana antigues i modernes; en fou pioner: el primer a fer-ho oficialment, rigorosament i orgànicament en el seu país. La catalanística italiana neix sobretot dels esforços de Giuseppe Tavani a estudiar un idioma i la seva producció, de què literalment s'enamorà. Contra la idea falsa que un filòleg en general s'abstreu dels contextos en què viuen les cultures i les llengües, Tavani demostrà que la filologia és, ha d'ésser, tan compromesa socialment com pot ésser-ho qualsevol altra ciència històrica. Quan l'any mític 1968 publicà a Itàlia *Poesia catalana di protesta*, a la prestigiosa editorial Laterza de Bari, posà de manifest la seva comprensió i se sumà per sempre a la lluita en favor de la nostra identitat i de la nostra nació. Ell, que s'especialitzà molt particularment també en la literatura gallega i provençal medievals, de què ha estat un dels millors coneixedors d'arreu; que merescué ésser investit doctor *honoris causa* de la Universitat de Santiago de Compostel·la i de Lisboa, acabà coneixent tan bé i tan profundament la literatura catalana de tots els temps, que fou investit doctor *honoris causa* de la Universitat de Barcelona.

L'interès per la poesia joglaresca és també el reflex del vessant oral de les llengües en el món romànic, quan l'accés a la lectoescriptura era reduït, especialment minoritari. Giuseppe Tavani estava encisat per la tècnica de la transmissió

verbal de peces literàries anònimes o d'autor conegut, mitjançant recitadors sempre inconeguts, que s'adreçaven a un públic àvid de gaudir de les habilitats en la música i la recitació i ensem de formar-se i informar-se. Se sentí captivat indistintament pels joglars de gestes i pels joglars de lírica. Singularitzar inequívocament, tant des del punt de vista tècnic com argumental, la joglaria i els trobadors, aquests, creadors de textos i de música que els acompanyen, caracteritzats per una cultura sòlida i reconeguts en llur autoria, enfront de l'anonimat («*il nome dell'autore*») en què restà sempre la joglaria.

Entengué que justament per llur condició sociocultural els joglars recorrien a una llengua col·loquial, popular, amb abundant variació diatòpica, mentre que els trobadors practicaren la diglòssia amb recurs a la llengua d'oc, tant els catalans, com els italians, com els gallego-portuguesos i els castellans. Hi havia, consegüentment, una divisió clarament classista entre uns i altres: els joglars eren del poble i per al poble, els trobadors, nobles i burgesos, per als estaments més selectes. Aquesta realitat fou un dels aspectes que Giuseppe Tavani observà i analitzà amb més profunditat, perquè qualsevol fenomen sociolingüístic era captat per la seva sensibilitat amb una gran intel·ligència d'anàlisi.

El tarannà de Tavani l'ajudà a saber classificar un món medieval puixant, destacat, enfront d'un altre de desenvolupament més tardà i de caràcter més rural, que acabà sucumbint per la interferència primerenca del castellà i que no comptà amb una noblesa culta o una burgesia que vetllés per la llengua i la cultura pròpies, com és el cas de la literatura gallego-portuguesa. En això, Giuseppe Tavani féu veure fins a quin punt la realitat socioeconòmica de cada territori en condiciona l'evolució de l'idioma i de la creació artística, i sabé establir unes diferències encertades entre dos països, Catalunya i Galícia, que, tot i compartir trets literaris i lingüístics rellevants, seguiren, en canvi, una trajectòria ben particular, que encara avui els diferencia sensiblement sociolingüísticament i literàriament, malgrat que ambdós han de sofrir la subordinació respecte a l'Estat espanyol, l'amenaça d'extinció i, doncs, la necessitat peremptòria d'una defensa que és anòmala de les sengles identitats que formen. Giuseppe Tavani veié sàviament aquest problema i se'n dolgué i s'hi solidaritzà.

A Itàlia creà la *Associazione Italiana di Studi Catalani* i en fou vicepresident. Com fou vicepresident i president de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, als col·loquis de la qual assistia regularment, com assistia habitualment als congressos internacionals organitzats per la *Société du Linguistique Romane*. L'any 1982 fou Tavani qui preparà a Roma el Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Dirigí les col·leccions filològiques *Romanica Vulgaria* i *Quaderni di Romanica Vulgaria*. Estudià, amb l'aplicació i l'elaboració del mètode *ritmètic* per a la comprensió dels textos medievals, autors com Ramon Vidal de Besalú, Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi i molts d'altres.

En el vessant més pròpiament sociolingüístic, participà en la confecció del *Llibre blanc sobre la unitat de la llengua*, sota l'empara del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana de l'any 1986.

Em limitaré a remarcar alguna obra més, d'una producció de Giuseppe Tavani molt copiosa i especialment rellevant en la romanística general: *Preistoria e protostoria delle lingue iberiche* (1968); *Foix, Pere Quart, Espriu: tres maneres de fer poesia* (1976); *Methodologie et pratique de l'édition critique des textes littéraires contemporains* (1985); *A poesia lírica galego-portuguesa* (1986); *Breu història de la llengua catalana* (1994); *Per una història de la cultura catalana medieval* (1996)...

L'any 1992 passà a formar part, com a membre corresponent, de l'Institut d'Estudis Catalans, adscrit a la Secció Filològica.

Fou guardonat amb el Premi Catalònia de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1986. Rebé la distinció de la Creu de Sant Jordi l'any 1997, el Premi Internacional Ramon Llull l'any 2004 i el Premi Josep Maria Batista i Roca de l'Institut de Projectió Exterior de la Cultura Catalana l'any 2006. Faig referència exclusivament a alguns guardons pels mèrits del seu treball sobre la llengua i la literatura catalanes.

Féu donació del seu fons bibliogràfic a la Delegació del Govern de Catalunya a Itàlia.

Ens ha deixat un gran filòleg i una gran persona; un amic particular nostre, dels Països Catalans. Li devem màxima gratitud i honor, que podem manifestar-li no solament amb els estudis i la recerca, sinó també en la lluita en defensa del nostre poble d'un sotmetiment, avui com en altres èpoques, tan injust com cruel.

Com ens recorda el nostre col·lega i amic Josep Maria Casasús en un article al diari «Ara», Giuseppe Tavani s'havia dedicat darrerament a difondre l'obra completa de Mercè Rodoreda i la peculiaritat de la seva figura humana; proposà noves versions de *La Plaça del Diamant*, *El carrer de les Camèlies*, *Jardí vora el mar*, *Aloma*... Ell, sense cap mena de dubte, estaria content que algú altre li agafés la torxa.

Que descansi en pau.